

Reforma kanonskog postupka proglašenja ništavosti ženidbe

Promjene u redovitom postupku

Ivica Ivanković Radak*

Sažetak

Reforma kanonskog postupka, nakon punih godinu dana kako je stupila na snagu 8. prosinca 2015., još uvijek je u središtu pozornosti, napose vjernika koji imaju određenog interesa za preispitivanjem valjanosti ženidbenog veza, a također i djelatnika crkvenih sudova, koji imaju zadaću primjenjivati odredbe dvaju motupropija, Mitis Iudex Dominus Iesus i Mitis et Misericors Iesus.

Ovim prilogom nastoji se dati pregled najbitnijih novina i to samo u redovitom postupku proglašenja ništavosti ženidbe, koji je postojao i do sada, a u sudskoj se praksi gotovo uvijek koristi. Osim njega, postoje još dva: kraći ženidbeni postupak pred biskupom i postupak na temelju isprave, koji nisu predmet ovog rada. Skrećući pozornost na polazišne točke kojima se vodila cijela reforma, prikazanih u početnom dijelu, postaju razumljive promjene koje nastaju primjenom novih odredbi. U daljnjem dijelu rada, prikazana je konkretna kanonska regulativa reforme i to po različitim naslovima. Ponajprije, prikazani su kriteriji pri određivanju mjerodavnosti sudišta, potom promjene koje se odnose na strukturu sudova i djelatnike crkvenih sudova. Nastavlja se prikazom novina prigodom pokretanja parnica i poštivanja različitih rokova na početku postupka. Na kraju rada posvećuje se tematici jedne izvršne presude, koja dolazi na kraju postupka proglašenja ništavosti ženidbe, i koja je od sada dovoljna da bi zaručnici mogli sklopiti novu ženidbu. Ukidanje dvostruke jednake presude predstavlja, uz uvođenje kraćeg ženidbenog postupka pred biskupom, koji nije tema ovog rada, jednu od dvije ključne novosti cijele reforme.

Ključne riječi: ništavost ženidbe, redovit postupak, mjerodavnost sudišta, biskupijski i međubiskupijski sudovi, sudsko vijeće, sudac pojedinac, izvršna presuda

* Dr. Ivica Ivanković Radak, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb. Adresa: Jordanaovac 110, p.p.169, 10001 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: ivicaradak@gmail.com

Uvod

Reforma kanonskog postupka dobrim dijelom, iako ne u cijelosti, crpi svoje nadahnuće iz dviju biskupskih sinoda: III. izvanredne opće biskupske sinode *Pastoralni izazovi vezani uz obitelj u kontekstu evangelizacije*, od 5. do 19. listopada 2014., koja je bila priprava za XIV. redovnu opću biskupsku sinodu na temu *Poziv i poslanje obitelji u Crkvi i suvremenom svijetu*, od 4. do 25. listopada 2015. godine.

Temeljni su dokumenti reforme: Apostolsko pismo u obliku motuproprija *Mitis Iudex Dominus Iesus — Gospodin Isus, Blagi Sudac*, kojim se reformiraju kanoni *Zakonika kanonskog prava*¹ o parnicama za proglašenje ništavosti ženidbe rimskog prvosvećenika Franje,² točnije kan. 1671–1691, VII. knjige; Apostolsko pismo u obliku motuproprija *Mitis et Misericors Iesus — Blagi i Milosrdni Isus*, kojim se reformiraju kanoni *Zakonika kanona istočnih Crkava*³ o parnicama za proglašenje ništavosti ženidbe rimskog prvosvećenika Franje,⁴ točnije kan. 1357–1384, XXVI. naslova. Oba dokumenta proglašena 8. rujna 2015. stupila su na snagu tri mjeseca nakon objavljivanja, 8. prosinca 2015., što se poklapa s početkom Izvanredne svete godina milosrda.

Osim ta dva motuproprija, kao temeljna dokumenta reforme, valja istaknuti da je Papinsko vijeće za zakonske tekstove objavilo nekoliko odgovora na upite u vezi s provedbom i razumijevanjem novih normi,⁵ a Apostolski sud Rimske rote

- 1 Usp. *Codex Iuris Canonici*, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25. siječnja 1983.), u: *AAS*, LXXV (1983) II, 1–317; hrvatsko izdanje: *Zakonik kanonskog prava*, proglašen vlašću Ivana Pavla II., s izvorima, Zagreb, 1996, (u daljnjem tekstu: ZKP; da bi se naznačila razlika između stare i nove formulacije kanona, kod navođenja kanona u prethodnoj formulaciji, dodaje se godina donošenja *Zakonika* 1983).
- 2 Usp. Motu proprio, *Mitis Iudex Dominus Iesus* (15. kolovoza 2015.), u: *AAS*, CVII (2015) 9, 958–970 (u daljnjem tekstu: MIDI).
- 3 Usp. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, auctoritate IOANNIS PAULI PP. II promulgatus (18. listopada 1990.), u: *AAS*, LXXXII (1990) 1061–1363; hrvatsko izdanje: *Zakonik kanona istočnih Crkava*, proglašen vlašću Ivana Pavla II., s izvorima, Zagreb, 1996, (u daljnjem tekstu: ZKIC; da bi se naznačila razlika između stare i nove formulacije kanona, kod navođenja kanona u prethodnoj formulaciji, dodaje se godina donošenja *Zakonika* 1990).
- 4 Usp. Motu proprio, *Mitis et Misericors Iesus* (15. kolovoza 2015.), u: *AAS*, CVII (2015) 9, 946–957 (u daljnjem tekstu: MMI).
Struktura oba motuproprija, *Mitis Iudex Dominus Iesus* i *Mitis et Misericors Iesus*, gotovo je identična, a pravna forma ima nekoliko oblika: počinje s uvodnim dijelom *Proemio*, koji osim ciljeva donosi i temeljne kriterije same reforme; potom dolazi središnji normativni dio, kojim se mijenjaju kanonske odredbe 21 kanona, odnosno kan. 1671–1691 ZKP, i kan. 1357–1384 ZKIC; treći dio *Ratio procedendi in causis ad matrimonii nullitatem declarandam* obuhvaća također 21 članak. Takva struktura dva motuproprija, kojim se pravne norme prikazuju u tri oblika, mogu pobuditi određenu dvojbu o njihovoj pravnoj vrijednosti, ali riječ je o jednoj jedinstvenoj normativnoj cjelini. Drugim riječima, *Ratio procedendi* čini jedan jedinstveni dokument s kanonima motuproprija, koji na taj način, iako pod formom članaka, zapravo udvostručuju kanone koji se odnose na parnice proglašenja ništavosti ženidbe.
- 5 Nije riječ o vjerodostojnim tumačenjima u smislu kan. 16, § 1 ZKP i 1498, § 1 ZKIC, kao i čl. 155 *Pastor bonus*, i kao takvi ne mogu se smatrati službenim stavom zakonodavca. Naime, to su odgovori koje je Papinsko vijeće dalo na upite koji su poslani s različitih strana, kako i na koji način primijeniti određene odredbe. Do sada ih je objavljeno devet (br. 15138/2015, od 1.10.2015.;

izradio je svojevrсни *Priručnik — Sussidio*, za primjenu motuproprija *Mitis Iudex Dominus Iesus*.⁶ Tim priručnikom želi se praktično pomoći biskupima, njihovim suradnicima i djelatnicima sudova, u primjeni novih normi postupka proglašenja ništavosti ženidbe.

1. Pojedini naglasci reforme

Ističući naglaske reforme, redovito je riječ o nekoliko bitnih činjenica koje su već bile izišle u prvi plan bilo izvanredne bilo redovite Sinode biskupa o obitelji.⁷ Moguće je na različite načine prikazati temeljne postavke reforme,⁸ ali bitni su naglasci sažeti u sljedeće tri točke:

Najprije, *središnja uloga biskupa u službi pravde*, tj. njegova veća uključenost u djelovanje crkvenih sudova, jer se u primjeni novih normi, upravo on može smatrati temeljem sigurnosti njihove ispravne primjene.⁹ U uvodu motuproprija preporučuje se da, »kako u velikim tako i u malim biskupijama/eparhijama,

br. 15139/2015, od 1.10.2015.; br.15155/2015, od 13.10.2015.; br. 15157/2015, od 13.10.2015.; br. 15182/2015, od 18.11.2015.; br. 15201/2015, od 18.11.2015.; br. 15170/2015, od 25.11.2015.; br. 15264/2016, od 12.1.2016.; br. 15291/2016, od 12.2.2016.; br. 15363/2016, od 8.4.2016.), a osam ih je dostupno na službenim stranicama Vijeća, usp. Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi, *Risposte particolari*, 28.10.2016. URL: <http://www.delegumtextibus.va/content/testileglativi/it/risposte-particolari/procedure-per-la-dichiarazione-della-nullita-matrimoniale.html>

- 6 Usp. Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, Città del Vaticano, 2013 (u daljnjem tekstu: *Sussidio*). Na kraju priručnika nalaze se četiri dodatka: dva dokumenta koja su objavljena posredstvom Rimske rote, shematski prikaz novih odredbi te nekoliko primjeraka odluka koje mogu poslužiti biskupima pri organizaciji sudova. Osim navedenog *Sussidija*, putem Rimske rote objavljena su još dva dokumenta: La »mens« del Pontefice sulla riforma dei processi matrimoniali (4.11.2015.), *L'Osservatore Romano*, CLV (8.11.2015.) 8; *Ius Ecclesiae*, 28/1 (2016), 233; Rescritto ex audientia (7.12.2015.), *L'Osservatore Romano*, CLV (12.12.2015.) 8.; *Ius Ecclesiae*, 28/1 (2016), 235–235.
- 7 Usp. Secretaria Generalis, »*Relatio Synodi*» III *Conventus Generalis Extraordinarii Episcoporum Synodi* (18.10.2014.), u: *AAS*, CVI (2014) 11, 904.; hrvatski tekst objavila je IKA na svojem portalu; usp. »*Relatio Synodi*» *Treće izvanredne opće biskupske sinode: Pastoralni izazovi vezani uz obitelj u kontekstu evangelizacije* (18.10.2016.) br. 48–49, 23.10.2016. URL: <http://www.ika.hr/index.php?prikaz=vijest&ID=164231>; Usp. Sinodo dei Vescovi, XIV assemblea generale ordinaria, *Relazione finale del Sinodo dei Vescovi a Papa Francesco* (27.10.2015.), u: *AAS*, CVII (2015) 11, 1212–1213, br. 82.; Usp. Franciscus, *Esortazione apostolica postsinodale Amoris laetitia del Santo Padre Francesco ai vescovi ai presbiteri e ai diaconi alle persone consacrate agli sposi cristiani e a tutti i fedeli laici sull'amore nella famiglia* (19.03.2016.); hrvatski prijevod, Papa Franjo, *Amoris laetitia — Radost ljubavi, Postsinodalna apostolska pobudnica biskupima, presbiterima i dakonima, posvećenim osobama, kršćanskim supružima i svim vjernicima laicima o ljubavi u obitelji*, Dokumenti 171, Zagreb, 2016, br. 244.
- 8 Oba motuproprija donose u uvodnom dijelu temeljne kriterije kojima je bio vođen rad na reformi, s razlikom da su u *MIDI* kriteriji numerirani zaključno s brojem VIII, a u *MMI* nisu numerirani, ali sadržajno se poklapaju. *Sussidio* navodi četiri ključne točke: središnja uloga biskupa, sinodalnost, brži i jednostavniji postupci, besplatnost postupka; Usp. Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, 9–12.; Usp. Moneta kao glavne vodilje reforme navodi: ubrzanje postupka, blizinu suca i stranaka, veća uključenost biskupa u postupak, Usp. Paolo Moneta, *La dinamica processuale nel M.P. »Mitis Iudex«, Ius Ecclesiae*, 28/1 (2016), 40.
- 9 Usp. *Isto*, 40.

sam biskup pokaže znak *preobrazbe* crkvenih struktura te da svoju sudsku službu u ženidbenoj materiji ne prepusti u potpunosti uredima kurije« (*MIDI*, Proemio III.; *MMI*, Proemio). Iz toga proizlazi i sinodalnost biskupa, koja se ogleda u prizivu na metropolitansku stolicu, te u poticaju biskupskim konferencijama u zajedničkoj izradi *Vademecuma*, kojim bi se garantirala ujednačena pastoralno-sudska praksa.¹⁰

Druga točka predstavlja *pojednostavljenje i ubrzanje postupka* proglašenja ništavosti ženidbe. Smisao reforme nije da se lakše dođe do proglašenja ništavosti ženidbe, nego brže. Reformom se ne uvodi razvod ni poništenje ženidbe. Sam Papa u uvodu govori kako je odlučio »ovim motuproprijem donijeti odredbe kojima se ne pogoduje ništavosti ženidbe nego bržemu postupku kao i opravdanoj jednostavnosti« (*MIDI*, Proemio). Dva su ključna koraka kako bi se to postiglo, ukidanjem dvostruke jednake presude i uvođenjem kraćeg ženidbenog postupka pred biskupom.¹¹

Na koncu, kao treći naglasak reforme opisuje se u uvodu: »Reforma je potaknuta zbog velikog broja vjernika koji, iako žele postupati po savjesti, često odustaju od pravnih struktura Crkve zbog fizičke ili moralne udaljenosti. Ljubav i milosrde stoga zahtijevaju da Crkva kao majka bude bliska svojoj djeci koja se osjećaju izdvojenom« (*MIDI*, Proemio). Ta *blizina stranaka*, tj. *vjernika i sudaca*, odnosno *sudskih struktura u Crkvi*, ili *pristupačnost vjernika sudskim strukturama*, jedna je od temeljnih postavki reforme. Blizina stranaka i suda po sebi nije kanonski kriterij u pravom smislu riječi, ali se reformom često postavlja kao odlučujuću,¹² primjerice u određivanju mjerodavnosti više sudova za jednu parnicu ili kod osnivanja novih sudova uvijek treba voditi računa da vjernicima crkvena sudišta budu što bliža i dostupnija.

Praksa govori da se gotovo sve ženidbene parnice proglašenja ništavosti ženidbe vode *redovitim postupkom*. Osim takvog postupka, do sada je bio predviđen još samo *postupak na temelju isprave* (usp. ZKP 1983 kan. 1686–1688; ZKIC 1990 kan. 1372–1374), koji je po svojoj naravi bio vrlo kratak i mogao se primjenjivati u vrlo malom broju slučajeva. Reformom kanonskog postupka uvodi se i treći — *kraći ženidbeni postupak pred biskupom*.¹³ Tako sada imamo tri

10 Usp. Tribunale Apostolico della Rota Romana, Sussidio applicativo del Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus, 10.

Na hrvatskom jeziku pojavio se dobar priručnik, kao *Vademecum*, koji može poslužiti u razgovoru sa supružnicima koji se zanimaju za utvrđivanje valjanosti ženidbenog veza; Usp. Lucija Boljat i Josip Šalković, *Priručnik za provedbu pastoralne istrage i pripremu parnice proglašenja ništavosti ženidbe*, Zagreb, 2016.

11 Usp. Tribunale Apostolico della Rota Romana, Sussidio applicativo del Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus, 11.

12 U oba motuproprija, na identičnim mjestima spominje se blizina suca i vjernika u tri navrata, tj. u uvodu, potom kod mjerodavnosti sudišta te u kraćem postupku, usp. *MIDI*, Proemio VI., čl. 7, § 1; 19; Usp. *MMI*, Proemio, čl. 7 § 1, 19.

13 *Lex propria Signaturae Apostolicae* iz 2008., u br. 118 već predviđa mogućnost kraćeg postupka u postupku proglašenja ništavosti ženidbe, usp. Benedictus PP. XVI, *Antiqua ordinatione*, Litterae apostolicae motu proprio datae, quibus Supremi Tribunalis Signaturae Apostolicae Lex propria promulgatur (21.6.2008.), u: *AAS*, C (2008) 8, 537.; u: *EV*, 25/1120.

načina postupanja u parnicama ništavosti ženidbe: jedan dulji, *redoviti postupak* (usp. ZKP kan. 1671–1682; ZKIC kan. 1357–1368); i dva, nazovimo to, kratka: *postupak na temelju isprave* (usp. ZKP kan. 1688–1690; ZKIC kan. 1374–1376)¹⁴ i *kraći ženidbeni postupak pred biskupom* (usp. ZKP kan. 1683–1687; ZKIC kan. 1369–1373).

U daljnjem izlaganju materije pozornost će biti posvećena na iznošenje samo najbitnijih promjena koje su nastale reformom u *redovitom postupku* proglašenja ništavosti ženidbe.

2. Mjerodavno sudište (ZKP kan. 1672; ZKIC kan. 1358)

Reforma kanonskog postupka proglašenja ništavosti ženidbe donijela je velike promjene u određivanju mjerodavnog sudišta. Pažljivim čitanjem kanona u prijašnjoj (usp. ZKP 1983 kan. 1673; ZKIC 1990 kan. 1539; DC čl. 10) i novoj formulaciji (usp. ZKP kan. 1672; ZKIC kan. 1538), vidljivo je da prvi kriterij ostaje nepromijenjen, odnosno mjerodavan je *sud mjesta u kojem je sklopljena, tj. slavljena ženidba*.

Među ostalim kriterijima za određivanje mjerodavnosti vidljive su značajne promjene. U dosadašnjoj formulaciji prednost je imala tužena stranka jer se na drugom mjestu mjerodavnim sudom smatrao sud mjesta u kojem je tužena stranka imala prebivalište ili boravište, a tek potom se spominjala stranka tužiteljica. Sada su obje stranke u ravnopravnom položaju jer postoji samo jedan kriterij, tj. mjerodavan je *sud mjesta u kojem jedna ili obje stranke imaju prebivalište ili boravište* (usp. kan. 102).

Kao treći kriterij mjerodavnosti naveden je *sud mjesta u kojem se stvarno treba prikupiti većina dokaza*, bez dodatnih uplitanja sudskog vikara.

Kriteriji mjerodavnosti pojašnjeni su i u *Ratio procedendi* u čl. 7, § 1: »Naslavi mjerodavnosti o kojima se govori u kan. 1672/kan. 1358 istovrijedni su, uz poštovanje koliko je moguće načela blizine suca i stranaka«. No, unatoč tomu što je riječ o istovrijednim naslovima mjerodavnosti, »u izboru bi se moralo sačuvati, koliko je moguće, načelo pristupačnosti između suca i stranaka, i moralo bi se pribjeći suradnji s drugim sudovima kako bi stranke i svjedoci mogli sudjelovati u postupku s minimalnim izdascima«. ¹⁵ Drugim riječima, načelo blizine sudaca i stranaka postaje temeljni kriterij u određivanju prioriteta naslova mjerodavnosti sudova, kojih može bit šest: mjesto slavljenja ženidbe; mjesto prebivališta tužitelja; mjesto boravišta tužitelja; mjesto prebivališta tuženog; mjesto boravišta tuženog; mjesto prikupljanja dokaza. ¹⁶

14 Nova formulacija kan. 1688, koji regulira postupak na temelju isprave, ima nadopunu da se prije sudskog vikara i suca koji mogu presudom proglasiti ništavost ženidbe, navodi najprije dijecezanski biskup. Takva izmjena formulacije novoga kanona, u odnosu na prethodni iz 1983. (usp. ZKP 1983 kan. 1686; DC čl. 295), u duhu je reforme koja stavlja naglasak na biskupa kao suca, odnosno na osobno obavljanje sudske vlasti u svojoj biskupiji.

15 Tribunale Apostolico della Rota Romana, Sussidio applicativo del Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus, 23.

16 Usp. Adolfo Zambon, La presentazione del libello, u: Paolo Bianchi i dr., *La riforma dei processi matrimoniali di Papa Francesco*, Milano, 2016, 39–41.

3. *Struktura sudova (ZKP kan. 1673; ZKIC kan. 1359)*

Važno je istaknuti sadržaj kan. 1673 ZKP, odnosno kan. 1359 ZKIC, koji su u potpunosti novi, tj. kanon takvog sadržaja nije se nalazio među odredbama u vezi s parnicama proglašenja ništavosti ženidbe.

Ponajprije se potvrđuje *uloga dijecezanskog biskupa kao prvotnog suca* u pravom smislu riječi u parnicama ništavosti ženidbe (usp. ZKP kan. 1673, § 1; ZKIC kan. 1359, § 1).¹⁷ To je u duhu reforme kanonskog postupka, kako se već u uvodu motuproprija ističe: »Da bi se konačno pretočio u praksu nauk Drugog vatikanskog koncila u materiji od velike važnosti, odlučeno je jasno izraziti da je biskup u svojoj Crkvi, u kojoj je postavljen za pastira i poglavara, samim time sudac među vjernicima koji su mu povjereni« (*MIDI*, Proemio III.; *MMI*, Proemio).

Dijecezanski biskup, koji posjeduje puninu vlasti, po sebi je vlastiti sudac svojim vjernicima u svojoj biskupiji i za sve parnice koje pravom nisu izričito izuzete. Na jednoj je strani ZKP donosio da dijecezanski biskup sudsku vlast može obavljati osobno ili preko drugih (usp. kan. 1420), što je Uputa *Dignitas Connubii*¹⁸ doslovno i pretvorila u odredbu daleko izričitiju, »ipak, prikladno je, ako to ne zahtijevaju posebni razlozi, da je on ne provodi osobno« (DC čl. 22, § 2), potvrđujući i nadalje tu puninu biskupove vlasti. Na drugoj strani, reformom se potiče da upravo dijecezanski biskup osobno obavlja sudsku vlast u većoj mjeri, utoliko da se uz redoviti postojeći postupak, uvodi *kraći ženidbeni postupak pred biskupom*.¹⁹

Kan. 1673, § 2 nastavlja daljnjom odredbom, koja do sada nije bila toliko izričita u ZKP koliko u Uputi *Dignitas Connubii* (usp. DC čl. 22, § 3), a to je: »Neka biskup za svoju biskupiju osnuje biskupijski sud za parnice ništavosti ženidbe, poštujući ovlast istog biskupa da se pridruži drugomu bližemu²⁰ biskupijskomu ili međubiskupijskomu sudu« (ZKP kan. 1673, § 2; ZKIC kan. 1359, § 2).

17 Usp. ZKP 1983 kan. 1419, § 1.; DC čl. 22, § 1.

18 Usp. Pontificium consilium de legum textibus, *Dignitas connubii*. Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii (25.01.2005.), *Communicationes*, 37/1 (2005), 11–92; hrvatsko izdanje: Papinsko vijeće za zakonske tekstove, *Dostojanstvo ženidbe*. Uputa koju treba obdržavati na biskupijskim i međubiskupijskim sudovima u vodenju parnica ništavosti ženidbe, Zagreb, 2010 (u daljnjem tekstu: DC).

19 Usp. Joaquín Llobell, *Alcune questioni comuni ai tre processi per la dichiarazione di nullità del matrimonio previsti dal M.P. »Mitis Iudex«*, u: *Ius Ecclesiae*, 2016, 28, 1, 26.; usp. Massimo Mingardi, *Il ruolo del vescovo diocesano*, u: Paolo Bianchi i dr., *La riforma dei processi matrimoniali di Papa Francesco*, Milano, 2016, 96–97.

20 Mogućnost pridruživanja, odnosno proširenja mjerodavnosti, *susjednomu bližemu sudu*, nije bila regulirana Zakonikom, a *Dignitas Connubii*, uvažavajući praksu Apostolske signature, takav je institut već izričito uspostavila (usp. DC čl. 24, § 1). Pritom nije riječ o nekoj novoj, trećoj vrsti sudova, između biskupijskih i međubiskupijskih sudišta, nego o načinu pomoći i podrške već postojećim sudskim strukturama jedne biskupijske strukture; usp. Massimo del Pozzo, *L'organizzazione giudiziaria ecclesiastica alla luce del m. p. »Mitis Iudex«*, *Stato, Chiese e pluralismo confessionale*, 36 (2015) (23.11). URL: http://www.statoe_chiese.it/images/stories/2015.11/delpozzo.m._organizzazione.pdf (preuzeto 07. 12. 2016)

Termin *vicinius tribunal* moguće je prevesti s dva hrvatska pojma, *bliži* ili *susjedni*, a čini se da nove norme daju mogućnost pridruživanja nekomu drugomu bližemu, a ne isključivo samo jednomu od susjednih sudova.

Dosadašnje odredbe ZKP glede sudova prvog stupnja naznačivale su da parnice ništavosti ženidbe trebaju biti vodene na biskupijskim (kan. 1419–1421) ili međubiskupijskim sudovima (kan. 1423; DC čl. 23). Kan. 1673 u § 2 stavlja izričit naglasak na osnivanje biskupijskog suda za parnice ništavosti ženidbe u svakoj biskupiji, a tek u drugotnom smislu pridruživanje drugomu bližemu biskupijskomu ili međubiskupijskomu sudu,²¹ pri čemu ta alternativa »uvijek ima privremeni karakter«.²²

Temeljem osnovnog načela da je dijecezanski biskup prvi i glavni sudac u svojoj biskupiji, sasvim je razumljivo da je povijesna, tradicionalna, pa i teološka pretpostavka kako biskupijsko sudište ima prioritet. Međutim, u posljednje vrijeme najzastupljeniji i najrazvijeniji oblik predstavljali su *međubiskupijski sudovi*. Reforma kanonskog postupka uvela je promjenu smjera i zamijenila takvu praksu, kao nastojanje da se osigura blizina i pristupačnost suda vjernicima, te davanja središnje uloge dijecezanskog biskupa. No, kao općeniti stav spram novih odredbi, čini se da reforma nije imala nakanu značajno zadirati u promjene postojećih struktura, koliko odrediti smjernice za daljnje djelovanje. Prema tomu, postavlja se dvojba o budućoj uspostavi novih međubiskupijskih sudova, u čemu će Apostolska signatura imati odlučujuću riječ u razvoju daljnje prakse.²³ Različiti su pogledi na buduću uspostavu međubiskupijskih sudova. Zanimljivo je uočiti da i stajališta službenih tijela, čini se, nisu ujednačena. Tako se, na jednoj strani, u svojevrsnoj izjavi *Nakana Prvosvećenika glede reforme postupka proglašenja ništavosti*, od 8. studenoga 2016., nakon što se u prvoj točki daje prednost biskupijskomu sudištu, u drugoj točki iznosi pravo biskupa da mogu uspostaviti međubiskupijsko sudište.²⁴ Na drugoj strani, *Sussidio* za primjenu novih odredbi, ni u kojem slučaju ne odaje blagonaklon stav prema osnutku novih međubiskupijskih sudova.²⁵ Za osnivanje biskupijskog sudišta, nakon što se istupilo iz međubiskupijskog, dijecezanskomu biskupu nije potrebno dopuštenje Apostolske signature.²⁶

S obzirom na strukturu suda, kan. 1421 određuje: »§ 1. Neka biskup u biskupiji postavi biskupijske suce, koji neka budu klerici. § 2. Biskupska konferencija može dopustiti da i laici budu postavljeni za suce, a od njih se, ako bude potreb-

21 Usp. Massimo del Pozzo, *nav. dj.*, 11.

22 Adriano Valerio, *La normativa canonica sul matrimonio e la riforma del processo di nullità*, Città del Vaticano, 2016, 189.

23 Usp. Massimo del Pozzo, *nav. dj.*, 12–13.

24 Usp. *La «mens» del Pontefice sulla riforma dei processi matrimoniali* (4. 11. 2015.), u: *L'Osservatore Romano*, CLV (8.11.2015.) 8.; u: *Ius Ecclesiae*, 2016, 28, 1, 233.

25 Usp. Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu proprio. Mitis Iudex Dominus Iesus*, 17–19. Na tragu toga treba razumjeti pojašnjenje Papinskog vijeća za zakonske tekstove o talijanskim regionalnim sudovima, osnovanim 1938., od pape Pia XI motu proprio *Qua cura*. U vezi s upitom što biskup treba napraviti ako želi odstupiti iz regionalnog međubiskupijskog suda i osnovati vlastito biskupijsko sudište, Papinsko vijeće odgovara da treba tražiti oprost od Apostolske Stolice, što spada na Apostolsku signaturu, pri čemu će ista Apostolska signatura za novoosnovani biskupijski sud morati odobriti sudište drugog stupnja, koji će sam biskup izabrati; usp. Papinsko vijeće za zakonske tekstove, *Odgovor br. 15157/2015*, od 13.10.2015.

26 Usp. Papinsko vijeće za zakonske tekstove, *Odgovor br. 15291/2016*, od 12.2.2016.

no, jedan može uzeti da se sastavi sudsko vijeće« (usp. DC 43, §§ 1–2). Reformom se također ističe da parnice ništavosti ženidbe budu pridržane vijeću trojice sudaca, od kojih samo onaj koji predsjedava vijeću mora biti klerik, a ostali suci mogu biti i laici (usp. ZKP kan. 1673, § 3; ZKIC kan. 1359, § 3), a ZKP i Uputa *Dignitas Connubii* do sada su isticali da samo jedan sudac član sudskog vijeća može biti laik. Dakle, od sada dva člana sudskog vijeća mogu biti laici, i za to nije više potrebno dopuštenje biskupske konferencije.

Parnice ništavosti ženidbe, kako je već spomenuto, pridržane su vijeću trojice sudaca (usp. ZKP kan. 1425, § 1, 1; DC čl. 30, § 1), no ostaje i dalje mogućnost da se, ako »biskup moderator nije u mogućnosti osnovati sudsko vijeće u biskupiji ili pri bližem sudu [...], povjere parnice sucu pojedincu kleriku« (ZKP kan. 1673, § 4; ZKIC kan. 1359, § 4). Ni u tom slučaju više nije potrebno tražiti dopuštenje biskupske konferencije da bi biskup povjerio sud sucu pojedincu (usp. kan. 1425, § 4; DC čl. 30, § 3),²⁷ nego je to sada prepušteno izravno samomu biskupu, moderatoru suda.

Konačno, ostaje odredba (kan. 1441; 1622, 1; DC čl. 30, § 4) da *sud drugoga stupnja* za valjanost mora uvijek biti zboran (usp. ZKP kan. 1673, § 5; ZKIC kan. 1359, § 5), a na osobit se način ponovno potvrđuje, te kroz cijelu reformu još više naglašava, priziv na metropolitov sud (usp. ZKP kan. 1673, § 6; ZKIC kan. 1359, § 6) (usp. *MIDI*, Proemio V.; *MMI*, Proemio).

4. Pokretanje parnice i utvrđeni rokovi (ZKP kan. 1676; ZKIC kan. 1362)

Prilikom pokretanja parnice proglašenja ništavosti ženidbe, postoje važne novine koje zaslužuju pozornost. Glavna uloga u fazi pokretanja parnice pripada sudskom vikaru jer je on taj koji će odlučivati »treba li se parnica voditi redovitim ili kraćim postupkom«, ali ta odluka dolazi tek zajedno s odlukom o formuli dvojbe²⁸ (usp. ZKP kan. 1676, § 2; ZKIC kan. 1362, § 2). Ne ulazeći u daljnje korake ako se parnica o ništavosti ženidbe treba voditi kraćim ženidbenim postupkom pred biskupom (usp. ZKP kan. 1676, § 4; ZKIC kan. 1362, § 4), ovdje se samo ograničavamo na slučaj da sudski vikar odlukom odredi vođenje parnice redovitim postupkom. Temeljem kan. 1676, § 3, ako sudski vikar odredi da se

27 Hrvatska je biskupska konferencija za odredbu kan. 1425 § 4 donijela dopunsku odredbu koja glasi: »Na prvom stupnju suda Hrvatska biskupska konferencija dopušta da biskup povjeri parnice samo jednom sucu kleriku.« To znači da ni do sada nije bilo potrebno dopuštenje biskupske konferencije za svako takvo povjeravanje jer je Hrvatska biskupska konferencija to učinila za sve slučajeve u svojim *Dopunskim odredbama* uz kan. 1425 § 4 od 12. listopada 1994.; usp. Hrvatska biskupska konferencija, *Dopunske odredbe Hrvatske biskupske konferencije uz Zakonik kanonskog prava*, *Službene vijesti*, 1 (1994) 2, 11.

28 U hrvatskoj kanonističkoj terminologiji pojavljuju se dva izraza za latinski izvornik *formula dubii*. Može se prevoditi kao *formula dvojbe*, kako se to čini u hrvatskom tekstu navedenih motuproprija, a još prije u Uputi *Dignitas Connubii* (*Dostojanstvo ženidbe*, hrv. prijevod 2010., usp. DC čl. 135–137). Međutim, u hrvatskom prijevodu Zakonika kanonskog prava iz 1996., koji je sada na snazi, potpuno je drugačiji prijevod: *sporno pitanje* (usp. ZKP kan. 1513–1516). To naravno dovodi do dvojbe koji hrvatski izraz upotrebljavati: *formula dvojbe* ili *sporno pitanje*?

parnica treba voditi redovitim postupkom, istom odlukom određuje uspostavu sudskog vijeća ili suca pojedinca s dva prisjednika.

Naime, nakon što sudski vikar zaprimi tužbu, ako smatra da tužba ima nekog temelja *fumus boni iuris*, treba je prihvatiti i, odlukom dodanom na kraju same tužbe, narediti da se primjerak priopći branitelju veze²⁹ te, ako tužbu nisu potpisale obje stranke, i tuženoj stranci dajući joj rok od petnaest dana da iznese svoje mišljenje o zahtjevu (usp. ZKP kan. 1676, § 1; ZKIC kan. 1362, § 1). To znači da sudski vikar, prethodnu prosudbu sadržaja i utemeljenosti same tužbe za pokretanje postupka proglašenja ništavosti ženidbe, kao i odluku o prihvaćanju tužbe donosi sam, i nema više dužnost prije odluke zatražiti mišljenje branitelja veze o postojanju pravnog temelja za prihvaćanje tužbe (usp. DC čl. 119, § 2). Isto tako, uspostava sudskog vijeća događa se tek s odlukom o određivanju formule dvojbe, a ne s podnošenjem tužbe, kako je to bilo do sada (usp. DC, čl. 118, § 1).

Kada prođe navedeni rok od petnaest dana, nakon što je, ako i koliko god to smatra prikladnim, drugu stranku ponovno upozorio da očituje svoje mišljenje,³⁰ te zatraživši mišljenje branitelja veze, sudski vikar svojom odlukom određuje formulu dvojbe, zajedno s njom odluku o vođenju parnice redovitim ili kraćim postupkom te, ako se parnica vodi redovitim postupkom, odluku o uspostavi sudskog vijeća ili suca pojedinca s dva prisjednika (usp. ZKP kan. 1676, § 2–3; ZKIC kan. 1362, § 2–3).³¹

To znači, sudski vikar je taj koji istodobno donosi: *odluku o formuli dvojbe, odluku o vođenju parnice redovitim ili kraćim postupkom* te, ako se parnica vodi redovitim postupkom, *odluku o uspostavi sudskog vijeća ili suca pojedinca s dva prisjednika*.

Takva objedinjena odluka treba se odmah priopćiti strankama i branitelju veze (usp. kan. ZKP 1676, § 2; ZKIC kan. 1362, § 2), s pravom na prigovor u roku od 10 dana od dana primitka odluke o određivanju formule dvojbe ako jedna od stranaka nije suglasna s formulom dvojbe (usp. ZKP kan. 1513, § 3; DC čl. 135, § 4). Ako stranke ništa ne prigovore, predsjednik sudskog vijeća donijet će odluku

29 Postoje mišljenja kako se u tom koraku, tj. zajedno s odlukom o prihvaćanju tužbe, treba donijeti i odluka o imenovanju branitelja veze; usp. Paolo Moneta, *nav. dj.*, 42; usp. Adolfo Zambon, *nav. dj.*, 45.

30 U vezi s pozivanjem tužene strane da iznese svoje stajalište s obzirom na tužbu, a time i s obzirom na sudjelovanje u postupku, unutar novih odredbi postoji jedan raskorak, koliko puta treba upitati drugu stranu. Naime, nakon što prođe navedeni rok od petnaest dana, koji je bio dan tuženoj strani da iznese svoja stajališta, ZKP kan. 1676 § 2 i ZKIC kan. 1362 § 2 potiče sudskog vikara da ponovno potakne tuženu stranu, *altera parte, si et quatenus, iterum monita ad suam mentem ostendendam* — nakon što je, ako i koliko god to smatra prikladnim drugu stranku ponovno upozorio da očituje svoje mišljenje, a *Ratio procedendi* čl. 11, § 2 određuje, *iterum rite citata* — nakon što je po drugi put propisno pozvana, što upućuje na zaključak da je potrebno još jednom ponoviti, čime bi tužena stranka bila u svega dva navrata pozvana iskazati svoje mišljenje. Čini se da drugom stajalištu ide u prilog i *Sussidio*, koji na dva mjesta navodi *dopo aver nuovamente ammonito l'altra parte* — nakon što je ponovno upozorio drugu stranu, usp. Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, 24–25.

31 Moneta je mišljenja kako u tom koraku sudski vikar donosi i odluku o pokretanju istražnog postupka, a *Sussidio* o tome ne kaže ništa. Usp. Paolo Moneta, *nav. dj.*, 43; usp. Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, 24–26.

o istraživanju parnice (usp. ZKP 1983 kan. 1677, § 4; DC čl. 137) i pozvati stranke na preslušanje te redoviti postupak dalje ide svojim tijekom.

5. Jedna izvršna presuda (ZKP kan. 1679–1682; ZKIC kan. 1365–1368)

Bitna je novost reforme kanonskog postupka za parnice proglašenja ništavosti ženidbe da će biti dovoljna jedna izvršna presuda u prilog nevaljanosti. U uvodu je motuproprija da se činio »prikladnim ne zahtijevati više dvije jednake odluke u prilog ništavosti ženidbe da bi se strankama dopustila nova kanonska ženidba, nego je dovoljna moralna sigurnost koju je prvi sudac stekao sukladno pravnim odredbama« (*MIDI*, Proemio I.; *MMI*, Proemio).³² Pritom ostaje važeća temeljna postavka da će parnice ništavosti ženidbe i dalje biti rješavane »sudskim, a ne upravnim putem«, kako bi se u najvišem stupnju zaštitila istina o svetom vezu, što je upravo osigurano jamstvima sudske naravi (usp. *MIDI*, Proemio; *MMI*, Proemio). Upravo se kroz strukturu sudske postupka može najbolje zaštititi nezrješivost kao jedan od bitnih svojstava sakramenta ženidbe.

Dosadašnja norma određivala je da se presuda kojom je prvi put ženidba proglašena ništavom, zajedno s prizivima, ako ih ima, i ostalim spisima sudenja, u roku od dvadeset dana pošto se objavi presuda po službenoj dužnosti pošalje prizivnomu sudu (usp. ZKP 1983 kan. 1682, § 1; ZKIC 1990 kan. 1368, § 1; DC čl. 264). Reformom se uvodi načelo dostatnosti jedne izvršne presude u prilog ništavosti ženidbe: »Presuda, kojom je prvi put ženidba proglašena ništavom, postaje izvršna nakon isteka rokova određenih u kan. 1630–1633/1311–1314« (ZKP kan. 1679; ZKIC kan. 1365).

Presuda, dakle, postaje izvršnom nakon što je prvi put ženidba proglašena ništavom, kada isteknu rokovi koji ostaju nepromijenjeni, tj. u neprekoračivom roku od petnaest iskoristivih dana poslije obavijesti o objavljivanju presude, odnosno od primitka presude (usp. kan. 1630, § 1; DC čl. 281). Najčešće će se to događati na prvom stupnju, ali ne mora značiti. Naime, ako presuda prvog stupnja bude negativna, a nakon priziva jedne od stranaka sud drugoga stupnja donese pozitivnu presudu, tj. ženidbu proglasi ništavom, supružnici također postaju slobodni sklopiti novu ženidbu, jer kan. 1679/kan. 1365 smatra dostatnim presudu »kojom je prvi put ženidba proglašena ništavom«, neovisno, dakle, na kojem stupnju.³³

32 Već spomenuti posebni zakon *Lex propria Signaturae Apostolicae* u čl. 115 § 2 izričito navodi ovlast *opropa od dviju jednakih presuda — dispensatio a duplici conformi* u parnicama ništavosti ženidbe, a može se podijeliti samo na Kongresu; usp. Benedictus PP. XVI, *Antiqua ordinatione*, u: *AAS*, C (2008) 8, 537.; u: *EV*, 25/1117. Daljnje djelomično ukidanje dvostruke jednake presude javlja se i među posebnim ovlastima koje je Papa Benedikt XVI. podijelio Rimskoj roti 2013., u br. 1 »Presude Rimske rote koje proglašavaju ništavost ženidbe neka budu izvršne, bez da im je potrebna druga jednaka presuda«; usp. Segreteria di Stato, *Rescriptum ex audientia SS.mi* (11.2.2013.), u: Massimo del Pozzo i dr., *Norme procedurali canoniche*, Roma, 2013, 216.

33 Usp. Luigi Sabbarese, *Presentazione: Nuove norme per la dichiarazione di nullità del matrimonio*, Bologna, 2016, 22.

Unatoč tomu što je dovoljna samo jedna izvršna presuda, stranka koja se smatra oštećenom te isto tako promicatelj pravde i branitelj veze, imaju pravo podnijeti ništovnu žalbu protiv presude ili priziv protiv iste (usp. ZKP kan. 1680, § 1; ZKIC 1366, § 1). Nadalje, »ako je donesena izvršna presuda, može se u svako vrijeme prizvati na sud trećeg stupnja radi novog ispitivanja parnice prema odredbi kan. 1644« (ZKP kan. 1681; ZKP 1983 kan. 1684, § 2; DC čl. 290).

Ukidanjem instituta dviju jednakih presuda, sustav proglašenja ništavosti ženidbe u potpunosti se izjednačio s ostalim presudama, što znači da ostaju nepromijenjene kao i do sada sljedeće mogućnosti osporavanja: *appellatio* — priziv i *querela nullitatis* — ništovna žalba (usp. ZKP kan. 1680, § 1; ZKIC kan. 1366, § 1). Budući da je riječ o parnicama o pravnom stanju osoba, presude nikada ne postaju pravomoćne (usp. ZKP kan. 1643; ZKIC kan. 1324), te nije moguć *restitutio in integrum* — povrat u prijašnje stanje, ali je moguće *nova causae propositio* — novo ispitivanje/predlaganje parnice (usp. ZKP kan. 1681; ZKIC kan. 1367). Riječ je, dakle, o tri načina koji su strankama na raspolaganju ako nisu zadovoljne presudom o valjanosti ili nevaljanosti njihove ženidbe.

Najčešći način kojim jedna od stranaka izražava nezadovoljstvo izrečenom presudom je priziv, u predviđenom roku od petnaest dana, koji ukidanjem dviju jednakih presuda dobiva na važnosti, odnosno strankama u postupku, i privatnim i javnim, ostavljena je sloboda i odgovornost daljnjeg postupanja (usp. ZKP kan. 1680, §§ 2–4; ZKP 1983 kan. 1682–1683; DC čl. 264–265).

Kan. 1680, § 2, predviđa prethodno ispitivanje utemeljenosti priziva, s ciljem izbjegavanja bespotrebnog odugovlačenja postupka proglašenja ništavosti ženidbe, što bi bilo u suprotnosti s njegovim ubrzanjem, kao jednim od bitnih načela cijele reforme. Naime, sudsko vijeće višeg stupnja, *si appellatio mere dilatoria evidenter appareat* — ako je očito da je priziv samo odgodan, treba odlukom potvrditi presudu prvog stupnja. Potvrđivanje odlukom presude prvog stupnja, od strane sudskog vijeća višeg stupnja, po sebi nije novost, ali prethodno ispitivanje utemeljenosti priziva i sama formulacija izričaja predstavlja važnu novinu u kanonskim odredbama.³⁴

Ako je istekao rok od petnaest dana predviđen za priziv, nakon kojeg presuda postaje izvršna, »može se u svako vrijeme prizvati na sud trećeg stupnja radi novog ispitivanja parnice prema odredbi kan. 1644, nakon što se iznesu novi i važni dokazi ili razlozi u neprekoračivu roku od trideset dana poslije najave pobijanja« (kan. 1681).

Završna misao

Imajući na umu početnu nakanu reforme, ostaje zamijetiti da postoje još mnogi detalji koji zahtijevaju pojašnjenja, a mogu ih nadopuniti, bilo sudska

34 Usp. Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, 29; Usp. Paolo Moneta, *nav. dj.*, 45; Usp. G. Paolo Montini, *Dopo la decisione giudiziale: appello e altre impugnazioni*, u: Paolo Bianchi i dr., *La riforma dei processi matrimoniali di Papa Francesco*, Milano, 2016, 112.

praksa, bilo službena tijela potrebnim tumačenjima. Ne ulazeći u eventualne nepoznanice kraćeg ženidbenog postupka, ostaje vidjeti kako će se razvijati dalje pitanje međubiskupijskih sudova, ponajprije što se tiče novih; određivanje mjero-davnosti sudišta koje je postalo puno šire, a za posljedicu može imati pritisak na sudove velikih gradova, što sa sobom povlači i druge poteškoće: udaljenost druge stranke, dokaza, otežana komunikacija sa svjedocima, povećani troškovi za same stranke, probijanje rokova u izricanju presude; potom uspostava biskupijskih sudova sa sućem pojedincem, što bi značilo da presuda svega jednog suca može ženidbu proglasiti ništavom.

Posljedica koja bi mogla uslijediti, ako se u praksi pokažu poteškoće, neće biti kriva primjena ili tumačenje novih normi, nego njihova ne primjena, što bi reformi oduzelo svaki smisao. Osnovni preduvjet za provedbu reforme, ali prije svega za kvalitetno funkcioniranje crkvenih sudova, što su sinodalni oci naglasili više puta, priprema je i izgradnja dostatno kvalificiranog osoblja koje će u okviru obiteljskog pastorala biti osposobljeno za savjetodavnu službu i predprocesnu i pastoralnu istragu u vidu pokretanja parnice za proglašenje ništavosti ženidbe, a osobito za djelovanje na crkvenim sudovima.

*Reform of the Canonical Process for the Declaration of the Nullity of Marriage
Changes to the Ordinary Process*

*Ivica Ivanković Radak**

Summary

*After a full year since it has taken effect on December 8, 2015 the reform of the canonical process is still the focus of attention primarily of the faithful who have a particular interest in examining the validity of the marriage relationship, but also the staff of ecclesiastical courts whose task it is to apply the provisions of the two Apostolic Letters *motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus* and *Mitis et Misericors Iesus*. This article strives to provide an overview of the important novelties, but only in regard to the ordinary process for declaring an annulment which has existed until now and which is almost always used in judicial practice. Aside from this procedure, there are also two additional ones: a briefer process involving the Bishop and the process based on decree which are not the subject of this paper. When we focus our attention upon the initial premises of the introductory section which provided the guidelines for the entire reform, the changes resulting when new provisions are applied become understandable. In the subsequent sections of the paper, the canonical regulatory rules themselves of the reform are presented under various headings. First of all, the criteria are put forward for determining the authority of the court and likewise the changes pertaining to the structure of the courts as well as the staff of the ecclesiastical courts. These are followed by novelties in regard to initiating annulment proceedings and complying with various deadlines upon the commencement of the procedure. The final section of the paper discusses the topic of the executive decision coming at the end of the procedure for the declaration of the nullity of marriage which, from this time forward, suffices for the parties to enter into a new marriage. Abolition of the double conforming sentence, along with the introduction of the briefer process involving a Bishop which is not the topic of this paper, is one of the two key novelties of the entire reform.*

Key words: nullity of marriage, ordinary procedure, authority of the court, diocesan and inter–diocesan tribunals, collegiate tribunal, sole judge, executive decision

* Ivica Ivanković Radak, Ph.D., The Philosophical–Theological Institute of the Society of Jesus, Zagreb. Address: Jordanovac 110, p.p.169, 10001 Zagreb, Croatia. E–mail: ivicaradak@gmail.com